

KS. SŁAWOMIR NOWOSAD
Instytut Teologii Moralnej KUL

HISTORIA „NIEBEZPIECZNEGO POMYSŁU”

Alister E. McGrath. *Christianity's Dangerous Idea. The Protestant Revolution – A History from the Sixteenth Century to the Twenty-First*. New York: Harper One 2007 ss. VIII+552. ISBN 978-0061436864.

Tytułowy „niebezpieczny pomysł” to przekonanie, że każdy chrześcijanin ma prawo, a nawet obowiązek samemu interpretować Pismo Święte. Ta idea legła u początku Reformacji i nadała nowy kształt chrześcijaństwu w jego zachodniej, protestanckiej tradycji. Alister E. McGrath wychodzi właśnie od tego, by pokazać historię protestantyzmu od jego początków aż po próbę przewidywania jego przemian w naj-

bliższej przyszłości. Autor jest znanym profesorem teologii historycznej na Uniwersytecie Oksfordzkim. Opublikował wiele znaczących prac, wśród nich: *The Intellectual Origins of the European Reformation* (Oxford: Blackwell 1987), *Reformation Thought: An Introduction* (Oxford: Basil Blackwell 1988), *Historical Theology: An Introduction to the History of the Christian Thought* (Oxford: Blackwell 1998), *In the Beginning: The Story of the King James Bible and how It Changed a Nation, a Language and a Culture* (London: Hodder and Stoughton 2001) czy *A Scientific Theology* (T. 1-3. Edinburgh-London: T&T Clark 2001-2003). W odpowiedzi na niedawne, medialnie głośne publikacje i wypowiedzi Richarda Dawkinsa napisał dwie książki: *Dawkins' God: Genes, Memes and the Meaning of Life* (Oxford: Blackwell 2005) i – wraz z J. C. McGrath – *The Dawkins Delusion?: Atheist Fundamentalism and the Denial of the Divine* (London: SPCK 2007; wyd. pol.: *Bóg nie jest urojeniem. Złudzenie Dawkinsa*. Kraków: WAM 2007). Pod jego redakcją ukazała się również obszerna *The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought* (Oxford: Blackwell 1993).

Christianity's Dangerous Idea to bardzo obszerna praca, która zawiera 17 rozdziałów zgrupowanych w trzy części – od ukazania początków protestantyzmu, przez jego główne idee i wpływ na kulturę, po dwudziestowieczne transformacje i możliwe przyszłe przemiany. Początkowe partie książki prezentują więc kontekst polityczny i kościelny, w jakim doszło do Reformacji, oraz główne założenia reform M. Lutra, z akcentem na usprawiedliwienie przez wiarę. Autor zaznacza, że „jego reforma była więcej niż protestem przeciwko papieżowi; była pozytywną i twórczą odnową Kościoła” (s. 49). Podkreśla równocześnie, że w swojej radykalnej krytyce Kościoła średniowiecznego Luter nie miał racji, uważając go za „całkowicie doktrynalnie zepsuty czy oderwany od Nowego Testamentu” (s. 58). Następnie McGrath analizuje dalszy rozwój Reformacji, poświęcając uwagę zwłaszcza wewnętrznemu różnicowaniu się protestantyzmu w kierunku trzech podstawowych nurtów: luteranizmu, kalwinizmu i anabaptyzmu. Jako kolejną i wyraźnie odmienną wizję protestantyzmu pokazuje anglikanizm (s. 105-126). Następnie rysuje przebieg kryzysu protestantyzmu w okresie 1560-1800 oraz jego przeniesienie i zakorzenienie się w Ameryce. Natomiast wiek XIX pokazuje jako czas globalnej działalności misyjnej, czemu sprzyjała zwłaszcza „ekspansja siły morskiej krajów protestanckich, prowadząca do powstania kolonii europejskich w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej, jak również rozwój ‘towarzystwa ochotniczego’, ewangelizacyjnej agencji, która omijała inercję Kościołów” (s. 179).

Istotne idee protestanckie, składające się na protestancką tożsamość, McGrath przedstawia w pięciu rozdziałach II części. W oczywisty sposób pierwsze miejsce zajmuje tu podkreślenie biblijnego charakteru protestantyzmu z jego zasadą *sola Scriptura*. Do najważniejszych materiałów źródłowych w tym zakresie autor zalicza: tłumaczenia Biblii na języki narodowe, komentarze biblijne, lekcjonarze oraz dzieła z zakresu teologii biblijnej, ze szczególnym wyróżnieniem *Institutio Christianae religionis* J. Kalwina (s. 202-203). Z kolei, akcentując główne prawdy wiary protestanckiej, mówi o usprawiedliwieniu przez samą wiarę, o rozumieniu Kościoła, o sa-

kramentach i predestynacji. W wymiarze strukturalnym protestantyzmu zwraca uwagę na kształt wyznaniowy (trzy główne typy kościelne: episkopalny, presbiteriański i kongregacyjny) i dążenie do zjednoczenia. Jako charakterystyczne wymienia też style kultyczne, kaznodziejstwo i rolę muzyki. Ostatnie dwa rozdziały to próba odczytania, jak protestantyzm ukształtował zachodnią kulturę i naukę. Przywołuje tu znaną typologię R. Niebuhra, który, odwołując się do historii, wyróżnił pięć typów relacji chrześcijaństwa do kultury, ale zwraca też uwagę, że w istocie „protestantyzm nie wprowadził żadnych nowych modeli dla rozumienia jego wzajemnych relacji z kulturą” (s. 313). Ważne jest też dostrzeżenie swoistego stosunku protestantyzmu do państwa czy do ekonomii i edukacji, co jednak różnie się układało w różnych państwach i nurtach poreformacyjnych. Różnie można też odczytywać protestanckie wpływy na literaturę, nauki przyrodnicze czy nawet sport. McGrath podkreśla, że w takich analizach należy odrzucać opozycję między chrześcijaństwem a nauką, a to dopiero „niedawne polemiczne publikacje agresywnie ateistycznych popularyzatorów nauki, jak Richard Dawkins i Daniel Dennett, stworzyły fałszywe wrażenie, że studiowanie nauk przyrodniczych wymaga ateistycznego światopoglądu” (s. 385).

Ostatnie partie książki McGratha mają na celu wyjaśnienie przemian w protestantyzmie w XX wieku. Protestantyzm nabiera coraz bardziej amerykańskiego charakteru. Widać to choćby w tym, że dominująca do lat 70. teologia niemieckojęzyczna wydaje się obecnie ustępować literaturze północnoamerykańskiej. Obok przemian wewnątrz samych środowisk protestanckich (np. w kształcie życia kościelnego) dostrzega się inne, na przykład mniej nieufne czy nie tak wrogie podejście do Kościoła katolickiego i katolików. McGrath zwraca też uwagę na liczne, niedawne konwersje na katolicyzm bardzo znanych protestantów amerykańskich, jak R. J. Neuhaus, R. Wilken, L. Klein, B. Marshall czy nawrócony na prawosławie J. Pelikan (s. 411-412). Oksfordzki teolog bardzo też uwypukla nową, współczesną „rewolucję pentekostalną” protestantyzmu, i to w skali globalnej. Jak tłumaczy, ruch charyzmatyczny to najbardziej żywe zjawisko we współczesnym chrześcijaństwie, gdzie Chrystusa postrzega się głównie w czterech kategoriach: jako Zbawiciela, Uzdrowiciela, jako Tego, który chrzci w Duchu, i jako przychodzącego Króla (s. 426-427). W końcu uwaga zwraca się ku czasom najnowszym – XXI wieku. McGrath usiłuje tu zarysować, w jakim kierunku będą szły przemiany w świecie protestanckim.

Całe analizowane opracowanie to poważne, wewnątrznie spójne dzieło, które daje rzadki ogląd całej rzeczywistości protestanckiej w wymiarze historycznym, teologicznym i społecznym. Opatrzona bardzo licznymi przypisami pozwala rozpoznać źródła refleksji autora czy weryfikować jego tezy. Jak zawsze w takich pracach, cenny jest szczegółowy indeks osobowo-rzeczowy (s. 529-552). Chociaż z konieczności praca w wielu miejscach jedynie zarysowuje na przykład główne idee doktrynalne reformatorów, lektura pozwala stwierdzić wielką erudycję McGratha, ale też jego osobiste zaangażowanie i przejęcie stanem obecnym i przyszłością protestanckiego chrześcijaństwa.